

Brief aan mijn nicht Carmen, honderdvijfenvijftig jaar na de afschaffing van de slavernij in het Koninkrijk der Nederlanden.

Lieve Carmen,

Net als James Baldwin in 1963, toen hij zijn beroemd geworden brief aan zijn vijftienjarige neef en naamgenoot schreef, ben ik een paar keer opnieuw begonnen met deze brief. Ik wil aan jou overdragen wat ik weet over leven als zwart meisje in Nederland, en dat is geen gemakkelijke opgave. Ik wil dat je niet alleen kunt overleven, maar dat je kunt floreren, en niet onverzoenlijk bitter, ziek of gek wordt, zoals ik met te veel vriendinnen van mijn generatie heb zien gebeuren. Gelukkig zie ik de laatste tijd vooral bij zwarte jongeren een groter zelfbewustzijn en meer strijdvaardigheid. Maar er zijn ook donkere mensen die net doen alsof ze helemaal niet anders zijn dan de witte meerderheid, in de (ijdele) hoop dat ze hetzelfde behandeld zullen worden. En dan zijn er nog al die anderen, die er helemaal niet bij stilstaan wat het betekent om zwart te zijn in deze samenleving.

Baldwin schreef zijn brief, getiteld 'Mijn kerker beefde', ter gelegenheid van de honderdste verjaardag van de afschaffing van de slavernij in de VS. En ik schrijf jou honderdvijfenvijftig jaar na de afschaffing ervan in het Koninkrijk der Nederlanden. Dat mijn brief vijftig jaar later komt dan die van Baldwin, komt overeen met de ook door Baldwin zelf geopperde gedachte dat we hier minstens vijf decennia achterlopen op de VS. In 2015 kreeg Baldwin een opvolger: Ta-Nehisi Coates, wiens essay-in-briefvorm *Tussen de wereld en mij* overal grote indruk maakte. Beide auteurs schreven, respectievelijk aan hun neef en hun zoon, hoe jonge zwarte mannen in de VS moeten overleven. Geen van twee richt zich op vrouwen en ik vind het belangrijk om met die traditie te breken. Vooral omdat zwarte meisjes en vrouwen ook andere dingen moeten weten dan jonge zwarte mannen om te kunnen overleven in een samenleving waarin wit-zijn allerlei onverdiende voordelen met zich meebrengt, zonder dat dat door de meerderheid van de bevolking erkend wordt.

Jij, een van de kleindochters van mijn overleden oudste broer Herman, bent nu zestien jaar en je hebt ook een zwarte vader. Je hebt je opa helaas niet gekend. Ik was dol op hem. Op oude familiefoto's van toen hij een jaar of acht was, is te zien dat hij zich verantwoordelijk voor me voelde. Hij hield mij, zijn zusje van één, altijd vast. Hij groeide op tot een mooie, grote, beminnelijke

man, die als oudste zoon van een migrantenfamilie alle dromen van onze ouders moest waarmaken. Hij moest de migratie uit Suriname in 1951 rechtvaardigen door glansrijk te slagen. Die taak nam hij met grote voortvarendheid en gretigheid op zijn schouders, waardoor hij zijn vijf jongere broers en zussen, als het ware vrijstelde. Wij kregen meer vrijheid om degenen te worden die we wilden zijn.

Jouw opa groeide op en maakte carrière als taalkundige tussen de jaren vijftig en het midden van de jaren negentig. In die jaren waren er – anders dan in de VS – nauwelijks woorden en begrippen om over huidskleur en raciale ongelijkheid te spreken. Hij móést daarom wel geloven dat hij precies hetzelfde was als ieder ander.

De verschillen in het bewustzijn tussen zwarte mensen in de VS en die in Nederland waren groot, en ook de maatschappelijke omstandigheden waren radicaal anders. In de VS was van begin af aan duidelijk dat er na de Emancipatie van 1863 van gelijkheid nooit sprake zou kunnen zijn, de bestaande ongelijkheid werd voortgezet en in wetgeving vastgeklonken. Maar in Nederland hoefde men er nooit serieus rekening mee te houden dat de voormalige tot slaaf gemaakten zich ooit op grote schaal in het vroegere moederland zouden melden, en daarom kon de mythe ontstaan dat er hier sprake was van raciale gelijkheid.

Herman had van onze ouders geleerd dat hij door hard te werken alles kon bereiken wat hij wilde. En dat lukte, hoewel ook hij op het einde van de lagere school het advies kreeg naar de ambachtsschool te gaan om bakkersknecht te worden. Maar wat onze ouders er niet bij verteld hadden, was dat hij om écht mee te doen zo veel mogelijk moest vergeten van het land waar wij vandaan kwamen. Pas in de laatste jaren van zijn leven begon hij zich aan die hardnekkige mythe van de Nederlandse raciale gelijkheid te ontworstelen en ging hij zich als taalkundige bezighouden met wetenschapsgebieden waar zijn hart naar uitging maar die

hij gemeden had omdat ze te ‘marginaal’ waren, zoals de Surinamistiek. Om succesvol te zijn moest hij zich eerst bewijzen met het bestuderen van de zogenaamd objectieve, ‘kleurenblinde’ kernonderwerpen. Pas daarna mocht hij zich van zichzelf bezighouden met datgene waar hij een passie voor voelde. De omgekeerde volgorde zou hem weinig tot niets opgeleverd hebben. Hij was niet alleen mijn lievelingsbroer, maar ook mijn vriend en collega. We hebben veel gediscussieerd, veel samen gereisd, gepubliceerd en op congressen papers gepresenteerd. We deelden de liefde voor de zwarte

Amerikaanse cultuur, waarin we zo veel herkenden. Herman was een groot liefhebber van Fats Domino en de zwarte groepen The Inkspots en The Drifters. Terwijl ik dit schrijf, luister ik weer naar zijn geliefde muziek. Jij, lieve Carmen, woont in Groningen, omdat Herman daar hoogleraar was. Ik stel me voor dat je daar, als zwart meisje in een overwegend witte omgeving, regelmatig toonbeelden van 'witte onschuld' tegenkomt. Zoals de mensen die ik onlangs in Middelburg op mijn pad vond, toen ik met een Amerikaanse logee en mijn vriendin Claudette aan een georganiseerde stadswandeling deelnam. Middelburg was een van de zetels van zowel de Verenigde Oost-Indische als de West-Indische Compagnie. Na Amsterdam was het de tweede slavenhandelsstad van Nederland. Van onze gids, een oudere witte vrouw, kregen we helaas niets te horen over dat koloniale verleden, al was het prominent aanwezig om ons heen en sprak het ons vanaf veel gevels toe. 'Waarom staat er op dit woonhuis eigenlijk "O rijkdom"?' vroegen we. 'Over wat voor rijkdom heeft de eigenaar het eigenlijk?' De gids antwoordde dat het vast om zijn kinderschaar ging. Ja, vast en zeker! Na een aantal van dat soort vragen raakten zij en een deel van het gezelschap sterk op ons uitgekeken. Onze luidruchtigste tegenstanders, een wit echtpaar op leeftijd, kwamen net als jij uit Groningen. Op hoge toon eisten ze dat wij onze mond hielden zodat ze de wandeling ongestoord konden voortzetten. Net als de gids wisten ze niets van het Nederlandse koloniale verleden dat zo doorwerkt in het heden en ze wilden er blijkbaar ook niets over te weten komen. Er is bij veel mensen geen spoor van benul dat wij *hiér* zijn omdat de Nederlanders *dáár* waren. 'Agressieve onwetendheid' heb ik die houding weleens genoemd.

Ik wil je nu eerst vertellen wie James Baldwin was, die schrijver waar je opa en ik allebei zo van hielden. Ik hoop dat je komend jaar een boek van hem op je leeslijst voor je eindexamen zult zetten. Bijvoorbeeld *Niet door water maar door vuur*, waarin je zijn brief aan zijn neef uit 1963 aantreft. James Baldwin werd in 1924 in Harlem in New York City geboren, als eerste kind van zijn moeder, Emma Berdis Jones. Een buitenechtelijk kind bovendien. Zijn stiefvader David Baldwin erkende hem, maar was vooral bevreesd voor de toekomst van deze intelligente, ambitieuze jongen, die geen blad voor de mond nam. Daardoor zou hij zeker in de problemen komen. Hij móést leren zijn plaats te kennen. Het almaar uitdijende gezin, dat uiteindelijk uit negen broers en zussen bestond, leefde voortdurend

op de rand van de armoede. James' moeder ging als huishoudster uit werken bij witte gezinnen, terwijl zijn vader tijdens de jaren twintig en dertig in een limonadefabriek werkte en 's avonds en zondags als prediker optrad.¹ Emma heeft haar zoon nooit verteld over zijn biologische vader, en hij kwam er pas op zijn zeventiende achter dat David zijn stiefvader was. James had als oudste zoon zijn hele leven een hechte relatie met zijn moeder, broers en zussen, en ook toen het hem nog niet goed ging, ondersteunde hij ze financieel. Met zijn stiefvader daarentegen had hij een getroebleerde relatie. Hij beschrijft David met haat en minachting, omdat David geloofde dat hij zo minderwaardig was als de witte mensen zeiden. Pas laat in zijn leven verzoende James zich met zijn stiefvader, omdat hij hem, wellicht onbewust, vechtlust bijgebracht had.

Na een kortstondige carrière, tussen zijn veertiende en zijn zeventiende, als jonge prediker, keerde hij zich af van de kerk. Hij maakte de middelbare school, waar hij redacteur van de schoolkrant was, niet af en tussen baantjes als arbeider bij de spoorwegen en als lift jongen door begon hij boekbesprekingen voor linkse bladen te schrijven. Zijn voor zijn omgeving vermetele droom was om schrijver te worden. In 1948 besloot hij naar Parijs te vertrekken om te ontkomen aan de haat, het geweld en het gebrek aan mogelijkheden in de VS. Hij besepte dat zijn leven er in gevaar was en dat hij daar weg moest, waarbij ook zijn homoseksualiteit een rol speelde. In interviews vertelde hij verschillende verhalen over zijn vertrek, waarbij ras en homoseksualiteit op de voorgrond stonden. De laatste in mindere mate, maar uiteindelijk waren die twee, volgens Baldwin, sterk verweven met elkaar. De seksuele preutsheid in de VS, het puritanisme, dat zowel homoseks als raciaal gemengde seks verbood, terwijl beide volop aanwezig waren, werd afgewenteld op zwarte mensen. Het schuldgevoel dat witte mensen voelden over hun lichamelijke verlangens werd op zwarten geprojecteerd.² Zwarte mensen werden gezien als degenen die door en door seksueel waren en die witten daardoor in hun ongeluk stortten. Dit maakte het land tot een hypocriete, emotioneel koude, gewelddadige woestijn, waarin de jonge Jimmy zijn leven niet zeker was. Met deze scherpzinnige analyse liep Baldwin decennia vooruit op hoe er op dat moment gedacht werd. Of hij zich als eeuwige nomade in Frankrijk, in Zwitserland of in Istanbul bevond, hij schreef onveranderlijk over de situatie in de VS. Zijn eigen land bleef zijn leven lang zijn onuitputtelijke brononderwerp. Baldwin werd

geleidelijk aan buitengewoon succesvol als romanschrijver, essayist, toneelschrijver, dichter, sociaal criticus, en was later, vanaf 1957, als 'trans-Atlantische forens' weer vaak terug in de VS. Hij werd een veelgevraagd en welbespraakt commentator over 'de stand van het land', in tv-shows, in interviews in kranten en tijdschrift en en als spreker op universiteiten. Ook speelde hij een rol in de zwarte burgerrechtenbeweging in de VS, niet zozeer als activist maar als getuige, geleidelijk aan een 'wanhopige getuige'³, want de situatie voor zwarte mensen in de VS op het gebied van burgerrechten, het kiesrecht, gelijke onderwijsmogelijkheden, huisvesting en een fatsoenlijke behandeling, was hemeltergend. Zijn hoogtijdagen als 'nationaal profeet' beleefde hij in de jaren zestig. Daarna ontnamen de meer militante takken van de beweging hem – met zijn hoop op verzoening tussen zwart en wit – veel van zijn relevantie. Vanaf de jaren zeventig werd hij – tragisch genoeg – haast alleen nog maar gevraagd om zich over raciale kwesties uit te spreken. Zijn ambitie was altijd geweest om niet zozeer een succesvolle 'zwarte Amerikaanse schrijver' te zijn, maar simpelweg een succesvolle Amerikaanse auteur. Vlak voor zijn dood in november 1987 ontving hij een hoge Franse literaire onderscheiding, de Légion d' Honneur, uit handen van president Mitterrand. Hij stierf in zijn huis in Saint-Paul-de-Vence, waar zijn broer David en zijn grote liefde de Zwitser Lucien Happersberger hem tot op het laatst verzorgden. De laatste paar jaar is Baldwin weer helemaal terug in de belangstelling in de VS en ook internationaal. Er zijn verschillende beangstigende ontwikkelingen die mensen weer naar zijn werk hebben doen grijpen, voor troost, voor advies, voor inspiratie. De nooit eindigende reeks moorden op vooral jonge zwarte mannen door de Amerikaanse politie bijvoorbeeld, waar de beweging Black Lives Matter zich tegen verzet. En het nationalistische, sterk naar de traditionele mannenrol terugverlangende extreem-rechts, dat zich op allerlei plekken in de wereld steeds onbeschaamder en openlijker toont. Zelfs in de huidige president heeft deze stroming een warm aanhanger gevonden. Ook de prachtige documentaire van Raoul Peck *I Am Not Your Negro* uit 2017 over het gedachtegoed van Baldwin heeft bijgedragen aan zijn nieuwe populariteit. De zeggingskracht en het belang van zijn werk worden opnieuw erkend. Ook in Nederland. Waarom moeten we Baldwin hier nu eigenlijk nog lezen? Waarom lezen we bijna zestig jaar nadat hij het schreef *Niet door water maar door vuur*?

Het boek bestaat uit twee essays, de brief aan zijn neef, 'Mijn kerker beefde', en een langer essay, 'Aan de voet van het kruis', waarin hij zijn persoonlijke herinneringen aan zijn jeugd verbindt aan een veelomvattende bespiegeling over de VS, waaronder ook een ooggetuigenverslag van zijn bezoek aan The Nation of Islam, een Afro-Amerikaanse moslimbeweging. Baldwin wilde destijds de stilte rond de slavernij doorbreken en Amerika – het land van de Vrijheid, zoals hij het voortdurend ironisch noemde – ten laste leggen dat het zijn zwarte bevolking een inferieure plaats toeweest. Ook hier in Nederland, júst hier, is er nog onwil, ontkenning, blinde woede wanneer je het koloniale verleden aan de orde stelt, terwijl het ook hier doorwerkt in het heden, zoals het voorval in Middelburg illustreert. Net als Amerikanen kennen en begrijpen veel witte Nederlanders hun eigen geschiedenis niet en willen ze die ook niet kennen en begrijpen. Hier wordt het liefst gezwegen over het slavernijverleden. Ook hier worden zwarte mensen veelal als inferieur gezien, al willen we dat in Nederland niet toegeven, want hier is immers een samenleving zonder raciale ongelijkheid. Het is belangrijk om het idee dat je minder waard bent dan een ander als opgroeiende zwarte Nederlander niet te internaliseren. Geloof niet alles wat witte mensen over je zeggen of denken, dat is de hoofdboodschap van Baldwin voor zijn neef, en die geldt ook voor jou. De brief is vol tederheid voor de jonge James en vol wijze lessen over waar hij voor moet oppassen en wat hij juist wél moet doen. Eén sleutelpassage luidt:
Maar deze mensen zijn jouw broeders, je verloren gewaande, jongere broeders. En als het woord 'integratie' al iets betekent, dan is het dít: dat wij onze broeders liefdevol zullen dwingen zichzelf te zien voor wat ze zijn, hun vlucht uit de werkelijkheid te staken en die werkelijkheid te gaan veranderen. Want dit is je thuis, beste vriend, dus laat je er niet uit verdrijven. (p. 38).

Het is de radicaal omgekeerde voorstelling van zaken, die Baldwin ons hier bewust voorhoudt: witte mensen zijn de *jongere* 'broeders'; integratie betekent dat witten hun 'onschuld' zullen moeten inzien en zich moeten realiseren dat zij degenen zijn die zullen moeten veranderen, en dat de VS óók, en misschien wel meer, het thuis van zwarte Amerikanen is. Deze gedachten moeten zijn overgekomen als een vuistslag in het gezicht van veel witte Amerikanen. Het essay 'Aan de voet van het kruis' wordt door velen als zijn meesterwerk beschouwd; hij werd hiermee

de bekendste zwarte Amerikaanse schrijver van die periode en bereikte er een internationaal publiek mee. In dit essay is de profeet, de prediker, aan het woord. Hij pendelt hartstochtelijk tussen een niets verhullende definiëring van de grimmige en onhoudbare raciale situatie in de VS, en een poging tot verzoening middels een beroep op de liefde. Niet in de romantische zin; de liefde houdt voor hem een zoektocht in en moed en groei: 'Als wij – en daarmee bedoel ik zowel witten als zwarten die zich redelijk goed bewust zijn van de situatie, [...] nu niet onze plicht verzaken, kunnen wij mogelijk, ook al zijn we maar met een handjevol, een einde maken aan de raciale nachtmerrie, tot één land komen [...]’ (p 151). Uiteindelijk wil hij dat we ras, vlag en natie overstijgen, maar daarvoor zal nog veel werk, vooral door witten, verzet moeten worden.

Ik moet bekennen, lieve Carmen, dat ik, toen ik *Niet door water maar door vuur* herlas, zowel schrok als opgetogen was over de overeenkomsten tussen Baldwins werk en mijn boek *Witte Onschuld*. Ik dacht helemaal niet aan Baldwin toen ik die titel koos. Maar nu was ik getroffen door de vele malen dat hij het woord *innocence* met betrekking tot witte mensen gebruikt:

maar liefst acht keer in die korte brief, en ook elders haalt hij het begrip regelmatig aan. Dat veelvuldige gebruik is geen toeval. De voortdurende herhaling van onschuld fungeert als het brandmerk dat hij op de schouders van witte mensen drukt: hij daagt hen uit om het brandmerk te logenstraffen. Het is ook een gelaagd begrip dat hij soms op een ironische en spottende manier gebruikt en dan weer heel direct en beschuldigend. Er is geen twijfel over mogelijk bij wie 'het kwaad' gezocht moet worden en er is geen enkel excuus voor 'onschuld'.

Soms spreekt een schrijver je zo aan, heb je zijn of haar werk zo geïnternaliseerd dat je denkt dat je een bepaalde gedachte geheel op eigen kracht ontwikkeld hebt. Je bent je er niet meer bewust van dat je verwante gedachten ooit bij iemand anders gelezen hebt. Dat overkwam me bij Toni Morrison en, naar nu blijkt, ook bij James Baldwin. Maar ik bevind me in goed gezelschap. Op de begrafenis van Baldwin sprak Toni Morrison: 'Je gaf me een taal om in te wonen, een zo'n perfect cadeau dat het mijn eigen uitvinding lijkt.' Wat is er mooier dan dat je werk zo verankerd raakt dat het voor sommige lezers gedeeld gedachtegoed wordt? Net zoals Baldwins neef, wil ik jou een paar lessen meegeven, lieve Carmen. Jij hebt je hele leven nog voor je. Hopelijk zal dat een leven zijn waarin je creatief bent,

veel liefde, vriendschap en geluk mag kennen en de pijn van uitgesloten worden zo min mogelijk zult ervaren. Hoe verleidelijk het ook is om te geloven dat je kleur geen verschil maakt in Nederland en dat jij op dezelfde goodwill kunt rekenen als je blonde vriendinnetjes, hou er toch rekening mee dat dat niet het geval is. Ik weet hoe moeilijk je het vindt om dat te horen, want je wilt juist niet anders zijn dan je vriendinnen, en dit is wat het schrijven van deze brief zo moeilijk maakt: ik weet dat ik je verdriet doe als ik je vertel dat je tegelijkertijd níét en wél anders bent. Je bent anders omdat veel witte mensen denken dat zwarte mensen anders en minder zijn, een erfenis van de slavernij waar wij, zwarte mensen, vaak in meegaan, omdat het als het ware in het drinkwater zit. Het wordt buitengewoon op prijs gesteld als je erin meegaat. Je wordt er zelfs voor beloond, niet in de vorm van een werkelijk gelijke behandeling natuurlijk – maar je mag er een beetje bij horen. Als je maar niet over raciale verschillen praat, als je er maar mee instemt dat het allemaal wel meevalt met racisme. Ik zou willen dat we écht leefden in een wereld waarin ras er niet toe deed, maar zolang dat niet zo is, kun je er beter op voorbereid zijn dat je racisme tegen zult komen, hopelijk eerder later dan vroeger. De meeste witte mensen die jou voor het eerst zien, nemen ‘een ander’ waar, niet het mooie zwarte meisje dat ik zie, maar een vreemd, donker meisje. Is ze wel Nederlands? Spreekt ze wel Nederlands? Is ze wel net zo intelligent als een ‘echt’ Nederlands meisje? Het is moeilijk om hiermee te leren omgaan, maar besef dat de ideeën en beelden die mensen over jou hebben, niets met jou persoonlijk te maken hebben, ze waren er al lang vóór jij op het toneel verscheen. Vaak wordt er bijvoorbeeld een overmatige seksualiteit aan ons toegeschreven. Jonge zwarte vrouwen maken nogal eens mee dat ze door jonge witte mannen benaderd worden als exotisch hapje waarmee je een keer naar bed moet zijn gegaan, maar die echt niet geschikt zijn om mee naar huis te nemen en om kennis te laten maken met vader en moeder. Of je later op vrouwen, mannen of transgenders valt, het komt er eigenlijk op neer dat je mensen *the benefit of the doubt* moet geven, maar ook een extra gevoeligheid moet ontwikkelen om te beoordelen of die *benefit* op zijn plaats is. Onthoud dat je iedere keer moet liefhebben alsof het voor altijd is en tegelijkertijd moet je weten dat niets eeuwig duurt.⁶ Wat Baldwin zegt over de liefde, gun ik jou ook van harte: ‘I loved a few people and they loved me.’⁷ Zo eenvoudig is het, en tegelijk soms zo moeilijk.

Het heeft mijn zelfbewustzijn geholpen dat ik in de VS gewoond heb, voor het eerst toen ik achttien was. Niet alleen omdat ik op de middelbare school in het stadje Normal, Illinois, voor het eerst les kreeg over de slavernij – een verplicht vak – niet omdat ik daar dominee Jesse Jackson, medestander van Martin Luther King, hoorde spreken, maar omdat het daar veel moeilijker was om je als zwart meisje in te beelden dat je wit was, wat hier nog steeds te veel gebeurt. Ik gun jou ook dat je zwarte vriendinnen en vrienden krijgt, in binnen- en buitenland. Dat je ergens gaat studeren waar diversiteit vanzelfsprekend is, in het docentencorps, onder de studenten, en bovenal in het curriculum. Het is ook belangrijk – en hierin wijk ik af van Baldwin, omdat hij vrouwen uitsluitend zag als degenen die samen met kinderen beschermd moesten worden door mannen – dat je als vrouw een baan vindt waarmee je in je eigen onderhoud kunt voorzien. Laat geld niet de doorslaggevende factor zijn bij je keuzen, maar zorg er wél voor dat er voldoende binnenkomt. Economische onafhankelijkheid is essentieel en er zijn in Nederland veel te veel vrouwen die dat niet bereiken en het ook niet belangrijk lijken te vinden. Vergeet niet dat je in een lange traditie staat van zwarte vrouwen die economisch onafhankelijk waren en zijn. Zo mogelijk nog belangrijker is je emotionele onafhankelijkheid, als het om werk gaat. Hang je identiteit niet volledig op aan de organisatie waarvoor je werkt. Je bent ook nog iemand buiten je werk om en die persoon moet het langst met je mee, dus houd die in ere. Word een eigenwijze, stoere zwarte vrouw, die niet te koop is, die haar eigen mening uitdraagt en naar haar eigen maatstaven leeft. Denk aan James Baldwin, die nooit zweeg, altijd zijn grote mond opendeed, dapper en tegen de klippen op. Hij verdedigde standpunten die hem – soms door wit, soms door zwart – niet in dank afgenomen werden. Dat wil ik ook aan jou meegeven: probeer niet te zwijgen, want je zwijgen zal je niet beschermen; wees nieuwsgierig en verzamel kennis als wapen, wees niet bang om alleen te komen te staan. Ten slotte nog dit: de volgende keer als ik op bezoek kom, zal ik je het boekje *Sporen van het slavernijverleden in Groningens* geven. Je zou het ook aan je witte vriendinnen kunnen laten zien, want het is jullie gezamenlijke geschiedenis. Ik wil graag dat je voelt dat je veel hebt om trots op te zijn als het over je zwarte voorouders gaat. Wat we in ieder geval weten, is dat ze sterke mensen waren, want ze hebben heel veel onmenselijkheid moeten overleven. Ook jij komt uit

een lange lijn van 'dichters en houtbewerkers, knap en moedig'.⁹ Jullie, als jongste generatie, moeten nieuwe manieren zien te vinden om verschillen te benoemen en ermee te leren omgaan. Eigenlijk moeten jullie ervoor zorgen dat die verschillen er mogen zijn zonder dat ze je leven en toekomst bepalen. Jij, lieve Carmen, hebt je eigen talenten, je eigen Nederlandse samenleving, je eigen toekomst én je eigen geschiedenis, die, net als die van Baldwin, een ellendig slavernijverleden met erfenissen herbergt, maar die daar niet begonnen is en er evenmin zal eindigen.

Lieve Carmen, ik hoop zo dat over vijftig jaar, als jij misschien een brief schrijft aan jouw kleindochter of achternicht, er geen betekenis meer vastzit aan huidskleur, dat jullie vrij zullen zijn. Ik wens je veel moed en geluk toe. Dat het je goed mag gaan.

Je tante, Gloria